
ШТА СРБИНА ЧИНИ СРБИНОМ: Религија, језик, писмо, крв или државноправна традиција?

(Владислав Ђорђевић)

1. „Срби сва три закона”

Међу српским интелектуалцима постоји теза, чији је најгласнији заговорник био Вук Стефановић Караџић, да суштину српског националног идентитета чини српски језик. Он је у студији „Срби сви и свуда”, написаној 1836, а објављеној у књизи „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона” (1849), тврдио да су прави Хрвати само чакавци и кекавци или кајкавци, док су штокавци у ствари Срби.

Но, из те његове студије види се да то није било тачно. Он у њој напомиње да само они „закона Грчкога” (православне вере) себе зову Србима или Србљима, а да „остали овога имена не ће да приме”. Он каже да муслимани себе сматрају правим Турцима, „премда ни од стотине један не зна Турски”.

За католике каже да себе „зову по мјестима у којима живе”: Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци и Дубровчани, а да их књижевници зову Илири или Илирци. Вук додаје да их православци зову још и: Буњевцима (у Бачкој), Шокцима (у Срему, Славонији и Хрватској), Латинима (око Дубровника и по Боки Которској), а „у пријатељскоме разговору” и Кршћанима.

Да не би било забуне, он додаје да се „Срби закона Римскога не ће Срби да зову”. Према томе, он сâм признаје да фактички не постоје Срби „сва три закона”, већ само „закона Грчкога”. Његово мишљење о постојању „Срба сва три закона” није одражавало стање на терену. Оно је плод његове жеље, а не стварности. Стварност је била другачија од његових жеља.

Вуков став о постојању „Срба сва три закона” овако коментаришу Павле Ивић и Јован Кашић у књизи „Историја српског народа” (2000): „Овакво гледиште је почивало пре свега на романтичарском поимању језика као темеља народности и на Вуковом одбијању, са позиција образованог Европљанина и антиклерикалца, да се помири са пресудном улогом религије при националном опредељивању. Уз то се међу Вуковим побудама свакако налазила и жеља да се рашире границе српства.

Данас је јасно да је Вук био у заблуди тражећи у језику мерило за разликовање Срба од Хрвата. Илирски покрет је својим прихватањем штокавског наречја као хрватског књижевног језика искључио такво дељење. Самим тим религија је остајала једино мерило, ма колико Вуку изгледало да би се томе 'иностранци могли насмијати'.

Вук је, наравно, знао да **верска подељеност није спречила образовање немачке, холандске, мађарске, словачке и других нација**. Ипак, на тлу српскохрватског језика историјски услови су били друкчији”.

2. Религија као вододелница нација

Поред Ивића и Кашића, тезу да је код нас кључна вододелница народа заступају и многи историчари. Тако нпр. Сима Ђирковић у књизи „Срби међу европским народима” трезвено објашњава:

„У прошлости се у разграничавању међу народима највећи значај приписивао језику, и то до мере да је етничка заједница изједначавана са заједницом оних који говоре један језик. У народу чија се историја овде кратко описује [Срби] реч језик такође се дуго употребљавала у значењу народа. И код њега је била позната и раширена **легенда о настанку седамдесет два народа приликом мешања језика током грађења Вавилонске куле**.

Али, баш на балканском тлу, међу Србима и њиховим јужнословенским суседима, показало се да на подлози једнога језика, једног дијалекатског континуума, може израсти више етничких заједница; да подељеност по другим критеријима (верским, политичким) може утицати на диференцијацију и разграничење међу језицима.

Важнија се показала, како је одавно уочено, верска граница која је раздвајала католичке Хрвате од православних Срба и обе те хришћанске групе од њихових исламизованих сународника, који су дуго сматрани за 'Турке'.

Верска граница се не намеће толико разликом у догмама, колико великим комплексом културних обележја која се с временом око једне вероисповести кристалишу. Остајући у истој језичкој средини Србин или Хrvat, који би примио ислам, променио би у значајној мери начин живота и амбијент. Тадашње разлике нису упоредиве с међуверским разликама у модерним друштвима".

Историчар Милорад Екмечић такође истиче да је на Балкану кључна вододелница нација религија. У књизи „Дуго кретање између клања и орања“ (2008) он запажа да су све „балканске нације – изузев албанске – омеђене границама истоветне религије и њене црквене организације”.

Пишући о босанскохерцеговачком устанку (1875-1876) он пише: „Оно што је општеприхватљиво за целу науку, јесте истина да иза свих тих процеса изградње националне свести стоји религија као вододелница нације”.

Ускоро додаје: **„После Берлинског конгреса религија као вододелница нације на јужнословенском простору цвета у велике политичке идеологије”.**

Други историчари такође подупиру ту тезу. Радош Љушић у једном интервјуу (Арена, 18. мај 2010) сагласио се са Екмечићевом тезом тврдећи да је „вера постала вододелница код балканских народа” и да **„Срби нису, попут Албанаца, прихватили да нацију могу чинити припадници трију вера истог етничког порекла”.**

Тезу о религији као кључној вододелници нација код нас заступа и политиколог Дарко Танасковић. У једном интервјуу (Политика, 26. септембра 2010) он тврди: „У периоду стварања модерних нација за наш простор је кључни критеријум за национално разврставање етнички и језички блиских народоносних група постала верска припадност. Због тога је готово потпуно укинута могућност да Срби буду, како је говорио још Вук Караџић, 'свих трију закона', што је умногоме сузило опсег српског националног (само)одређивања”

Поред историчара и политиколога, и социолози се слажу да је религија код нас кључна вододелница нација. Тако нпр. социолози Драган Коковић и Жолт Лазар у раду „Национални идентитет, етничка дистанца и вредносни системи грађана Војводине” (2006) тврде „да је током дугог временског периода религијски идентитет био или кључни елемент у одређивању етничког идентитета, или је сам прерастао у примарни идентитет, потискујући остале елементе етничкитета у други план”.

Социолошкиња Зорица Кубурић има исти став. У књизи „Верске заједнице у Србији и верска дистанца” (2010) тврди да је религија „значајан чинилац етничког

идентитета католичких Хрвата, православних Срба и муслиманских Бошњака, који су сви Јужни Словени и сви говоре готово истим језиком”.

Добрици Ћосићу, који није био познат као религиозан човек, такође је било јасно да је религија кључни чинилац у српском самоидентификовању. У књизи „У будућем веку” (2011) записао је: „А о опстајању српског етноса у наредним вековима, од православне вере – не видим јачи иманентни чинилац” (стр. 61-62).

Помало је куриозна чињеница да је кључни критеријум за национално разврставање била религија. Стога се Радош Љушић реторски пита: „Зашто су интегративни процеси код Срба били тако слаби, а дезинтегративни тако јаки? Зашто Срби нису успели да искују нацију, попут других народа?” (стр. 11). Одговор на ова питања није умео да да Вук Стеф.

Караџић, али јесте политиколог Семјуел П. Хантингтон (Samuel P. Huntington).

3. Цивилизацијске разлике

Вук Стеф. Караџић је знао да вера утиче на национално опредељење, али се са тим није мирио. Тим поводом је у студији „Срби сви и свуда” изразио своје чуђење: „А кад човек помисли, н. п. да Маџара има и Римскога и Калвинскога закона, па се сви зову Маџари; или: да Нијемаца има и Римскога и Луторанскога и Калвинскога закона, па се сви опет зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона Римскога не ће Срби да зову” (стр. 3).

Оно што Вук није могао да схвати јесте то да међу католицима и протестантима, упркос доктринарних разлика, не постоји цивилизацијска разлика, док између католика и православних, и поред догматске сличности, постоји цивилизацијска разлика.

Разлог зашто су Мађари и Немци, упркос верској дивергенцији, могли да оформе нације, а Срби, Хрвати и Бошњаци, који говоре један језик, то нису могли лежи у цивилизацијским разликама. О њима уверљиво говори амерички политиколог Семјуел П. Хантингтон у књизи „Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка”

(2000). У тој књизи, он тврди да **католицизам и протестантизам, упркос доктринарних разлика, конституишу јединствену западну цивилизацију, а православље и ислам посебне цивилизације.** Католици и протестанти више се теолошки разликују него католици и православни, па ипак, католици и протестанти не конституишу две цивилизације него једну. Са друге стране, православни, који се од католика доктринарно мање разликују него протестанти, ипак конституишу посебну православну цивилизацију.

Муслимани пак конституишу посебну цивилизацију. Имајући то у виду, јасно је зашто Мађари и Немци могу да заснују нације на језичком, а не на верском принципу, а то не могу истојезични Срби, Хрвати и Бошњаци. Иноверје није препрека за формирање нације када су у питању католици и протестанти, али јесте када су у питању **православни, католици и муслимани. Разлика је у цивилизацијама.**

4. Језик и народ

У наше доба Вуков став о постојању „Срба сва три закона” покушава да афирмише др Петар Милосављевић. У својим делима он радо понавља Вукову тезу да сви штокавци говоре српским језиком. Та теза је заснована на идеји да за назив језика треба узети стриктно лингвистичке критеријуме. Проблем је у томе што ти стриктни лингвистички критеријуми нису подударни са етничким поделама. Са тим проблемом срео се већ Вук.

У студији „Срби сви и свуда” Вук јасно пише да говорника штокавског језика има три врсте: око три милиона православаца („закон Грчкога”), који се називају Срби или Србљи, и два милиона оних који „овога имена не ће да приме” (стр. 2). Вук процењује да од та два милиона има две трећина „закон Турскога” (тј. око 1.300.000) и једна трећина „закон Римскога” (тј. око 750.000). Дакле, језички критеријум није био подударан са етничким. То је самосвесно превиђао Вук Ст. Караџић, а данас то превиђа – свеједно да ли свесно или несвесно – и Милосављевић.

Још је горе то што Милосављевић, као и Вук, на основу лингвистичког критеријума извлачи критеријуме за национални идентитет. Тако он има склоност да сугерише да су сви они који говоре штокавски заправо Срби, иако се таквима не осећају (Хрвати, Бошњаци, Црногорци, Буњевци, Горанци). Заснивајући национални идентитет на језику, Вук Стеф. Караџић, све штокавце проглашава Србима, „Србима по правди”, а Радмило Маројевић „објективно Србима”.

Међутим, језик није једини детерминатор идентитета. Многобројни народи говоре истим језиком, а имају различите идентитете. Већ је Вук приметио да има много оних који говоре српским језиком, а српског „имена не ће да приме” (стр. 2). Данас има пуно штокаваца који се сматају несрбима: Хрватима, Босанцима (Бошњацима), Црногорцима, Буњевцима, Горанцима. Објективно, сви они говоре једним језиком (у томе се др Петар Милосављевић, промотер Покрета за обнову србистике, слаже са Павлом и Милком Ивић, промотерима сербохрватистике). Ивићи тај један језик називају српскохрватским (или хрватскосрпским), што је социолошки прихватљивије, а др Петар Милосављевић само српским, што је лингвистички прихватљивије.

Највећи проблем јесте тај што се категорије језика и народа не поклапају. Док су Ивићеви покушавали да назив језика ускладе са етничким критеријумом, тог покушаја код Милосављевића нема.

5. Значај писма

Друга србистичка теза, чији је најгласнији заговорник некада био др Лазо М. Костић, а данас Драгољуб Збиљић, гласи да је српству иманентна ћирилица. По тој тези, Срби су, ако се изостави прећириловски период, одувек писали ћирилицом. Али од средине XX века, подутицајем југословенства, Срби све више пишу и латиницом. Др Петар Милосављевић има супротну тезу. Он, неоправдано се позивајући на Вука Ст. Караџића, сматра да је и латиница српско писмо, а да суштину српства чини језик. Насупрот томе, др Лазо М. Костић инсистирао је на томе да је само ћирилица српско писмо. У студији „Ћирилица и српство” (1999) он је тврдио да су српство и ћирилица „сијамски близанци, који самостално, један без другог, не могу да остану” (стр. 14). Мисао је разрадио: „Сва наша писменост и сва наша култура у њој је настала. Ми немамо у целој својој културној историји ништа пре ње, као што немамо ни ма шта ван ње. Наша видна култура у њој започиње и она се у ћирилици огледа” (стр. 33).

Са тим се не би сложио др Петар Милосављевић који у књизи „Српска писма” (2006) тврди да је српско писмо и латиница. Не постоје два српска филолога која ће се око фундаменталних филолошких ствари сложити. Српско је друштво, по речима Семјуела Хантингтона, „поцепано”.

6. Светосавље – ентелехија српства

Српски национални идентитет образују многи чиниоци, али су најважнији језик, писмо, државноправна традиција и религија. Религију као чинилац националног идентитета истицали су многи историчари, политиколози и социолози. Међуратни политичар Мирослав Спалајковић је у „Мисији Србије” (2010) записао: „У светосавском православљу је главна духовна тврђава Српства” (стр. 17). Та теза је раширена и међу теолозима.

Међу другима, ту тезу је заступао и београдски парох Љубомир Ст. Митровић. У књизи „Верске луталице” (1929) он је приметио „да је Православна вера у нераздвојној вези са српским именом” (стр. 68). Ту тезу заступао је и **Јустин Сп. Поповић. Он је у књизи „Светосавље као философија живота” (1953) полетно изразио убеђење да је светосавље „ентелехија, врховни принцип, животворни принцип и сила наше душе, наше историје, нашег народа, нашег човека”.**

Оно што је утемељило српски национални етос је народна, српска варијанта православља, звана по утемељитељу српске аутокефалне архиепископије Св. Сави, светосавље. Православље је било државна вера средњовековних српских владара. Према римокатолицизму су се односили променљиво у складу са тренутним политичким околностима.

У епохи бездржавља, потчињености Турцима, Хабзбурговцима и Млечанима, православље је било идеологија која је одржавала српску националну свест и штитила српски народ од потпуне обесправљености. Српска православна црква је чувала верска, а делимично и световна права српског народа у доба бездржавља (бездржавности). Ентелехија српства, како је говорио др Јустин Поповић, јесте светосавље.

Српство, као и американство, бошњаштво, хрватство, црногорство итд., храни се митовима, колективно несвесним, архетиповима. **Српски мит потхрањује православље. Суштински, нема српства без православља. Основу српског мита чини месијанство, вера у Божје изабрање (тако Немањићи оправдавају своју власт) и мартирологија, спремност нажртвовање (косовски завет). Српство се храни свешћу о постојању средњовековног „српског царства” (државе Немањића, Мрњавчевића, Лазаревића и Бранковића), о обнови државности под Карађорђевићима и Обреновићима.**

Косовски завет је најкондензованији израз српског мита. У његовом средишту је опредељење за царство небеско. Средишњој песми косовског циклуса српских народних песама – „Пропаст царства српскога” – стоје стихови који на најартикулисанији начин одражавају косовско опредељење за царство небеско: Земаљско је за малена царство, а небеско увјек и до вјека.

У есеју „Видовданска етика” (1914) Милош Ђурић објашњава да **философија видовданског догађаја „значи претпостављање небеских вредности земаљским, подвргавање плотских снага духовнима”** (стр. 61). Суштинско послање српског интелектуалца јесте то да негује философију Косова и веру у „небеску Србију”.

Црногорци су већином православци и штокавци, али их од Срба раздваја сећање на стару дукљанску државу (прву независну државу Јужних Словена), независност под Балшићима и Црнојевићима (Ђурашевићима), и обнову државности под Петровићима-Његошима. Црногорци се деле на оне који исповедају српски завет (звали су се, у разним историјским периодима, „бјелаши”, унионисти, федералисти) и на оне који га поричу („зеленаши”, сепаратисти, суверенисти).

Петар II Петровић Његош је био црногорски владика и световни полунезависни владар, али је неговао српску заветну мисао, идеју опожртвовању (косовски завет) и сећање на српску средњовековну државу.

Бошњаци свој национални идентитет такође граде на вери о посебности. Некада су носитељи бошњаштва били крстјани, касније муслимани, али у оба случаја некатолици и неправославци.

Хрвати су нација која је свој идентитет градила не толико на језику (говорили су ичакавски, и кајкавски, и штокавски – и то и икавским, и ијекавским, и екавским наречјем), већ на сећању на своју средњовековну државу. Данас Хрвати граде свој идентитет на лингвистичком „нарцизму малих разлика“ (потенцира се да је хрватска варијанта једног те истог језика посебан језик). Проблем је у томе што све те разлике не могу да прикрију лингвистичку чињеницу да је штокавски језик, без обзира на наречје (екавско, ијекавско, икавско, један. Потребни су им били други извори идентитета. **Хрватство се, почевши од XIX века, заснива на антисрпству и антијугословенству. Хрватско антисрпство генерише инсистирање на римокатолицизму (реакција на православље), републиканизму (реакција на српски монархизам), латиничком писму (реакција на српску ћирилицу) и федерализму (реакција на српски централизам). Хрвати су, како је приметио већ у својим огледима Јован Дучић, заправо инсистирали на сепаратизму, а не на федерализму.**

Основна разлика између Срба и Хрвата је у менталитету. Хрватска елита води хрватски народ, а српски народ води елиту. Стога су Хрвати увек били и остали народ којим је лако господарила племениташка, аристократска центрија, а Срби народ неукротивих, необузданих, слободољубивих сељака.

7. Националне асимилације

Колико је религија јак чинилац националне идентификације сведоче и националне асимилације. **Ноторна је чињеница да су се покатоличени Срби временом и похрваћивали.**

Аромуни или Цинцари, остаци старобалканског романског становништва, будући православни, временом су, у зависности од средине у којој су се налазили, попримали националну свест неког православног народа (Грци, Румуни, Срби). У српској средини они су све до XIX века имали грчку националну свест (Грко-Цинцари), али су тада посрбљени. Неки Срби тог порекла су: Јован Стерија Поповић (књижевник), Марија Трандафил (добротворка), Јован Јовановић Змај (песник и лекар), Владан Ђорђевић (лекар и књижевник), Никола Пашић (политичар), Димитрије Цинцар Марковић (официри политичар), Лазар Пачу (политичар), Стеван Сремац (књижевник), Бранислав Нушић (књижевник), Александар Цинцар Марковић (политичар), Драгиша Цветковић (политичар), Александар Вучо (књижевник), Константин Коча Поповић (књижевник, официр и политичар), Борислав Пекић (књижевник), Тома Фила (адвокат), Ташко Начић (глумац), Љубиша Ристић (позоришни редитељ), Срђан Шапер (музичар и менаџер) и др.

То није био случај са Јерменима. Будући католици, они су у подунавским земљама временом примали мађарску националну свест.

Власи су, у зависности од тога да ли су православни или католици, временом примали хрватску односно српску националну свест. Шешељи су типичан пример. Шешељи католици временом су похрваћени (нпр. филолог Златко Шешељ), а Шешељи православци временом су посрбљени (нпр. политичар Војислав Шешељ).

Ова три примера (Цинцари, Јермени, Власи) јасно указују на чињеницу да је главни чинилац који је одређивао све ове асимилацијске процесе била религија.

8. Темeљ идентитета – језик или религија?

Срби су се, речима Симе Ђирковића, после 1918. поделили на „заговорнике југословенства и чуваре српских традиција” (стр. XXV). Чак и данас, када Југославија не постоји, та подела истрајава. **Југоносталгија је и данас јака међу Србима – јача него код било ког другог јужнословенског народа.** Подела се очитује не само на идејно-политичком плану (југоносталгичари и националисти), већ и на плану писма којим се Срби служе (ћириличари и латиничари). Срби нису довољно интегрисана нација и немају јасну представу о свом идентитету.

У суштини, постоје два концепта националног идентитета. По једном, којег заступају посебно књижевници и филолози, темeљ српства је српски језик.

Тој тези иде на руку чињеница да су се неки неправославци изјашњавали као српски књижевници; међу њима је било католика (Матија Бан, Медо Пуцић, Иво Стојановић, Валтазар Божић, Петар Будмани, Марко Цар, Милан Решетар, Антун Фабрис, Лујо Војновић, Лујо Бакотић, Иво Ћипико, Ђуро Виловић, Нико Бартуловић, Иво Андрић, Сибе Миличић), муслимана (Осман Ђикић, Хамза Хумо, Меша Селимовић), мојсијевске вере или бар јеврејског порекла (Алфред Розенцвајг наречени Ненад Митров, Павле Бихаљи, Исак Самоковлија, Ото Бихаљи-Мерин, Мони де Були, Оскар Давичо, Ели Финци, Ерих Кош, Данило Киш, Давид Албахари, Ева Рас) и протестаната (Људевит Вуличевић).

По другом концепту, којег заступају посебно свештеници и историчари, темељ српства је православље. Та је теза плаузибилнија. Неоспорно је то да православље сачињава окосницу српског националног идентитета. Књижевни језик Срба и Хрвата данас је исти, али оно што их дели је религија: Срби су православци, а Хрвати католици. Изузетака от тог правила има, али они само – како каже пословица – потврђују правило. **Духовна кичма српства је православље.**

Покушај Вука Стефановића Караџића и других романтичарских језикословаца да поставе језик као *principium divisionis* националног идентитета рушењем две Југославије показао се илузорним. Србија никада не може бити потпуно секуларна држава, јер ентелехију њеног идентитета чини светосавље.

9. Закључак

Српски национални идентитет сачињавају многи чиниоци, али су најважнији: језик, писмо, државноправна традиција и религија.

Од Мађара нас дели језик и религија;

од Румуна, Бугара и Македонаца језик;

од Црногораца државноправна традиција,

а од Хрвата, Бошњака, Горанаца и Буњеваца религија.

Међу свим тим чиниоцима најважнији је религија, јер се по том чиниоцу Срби сврставају у источнохришћанску (православну) цивилизацију.

[\(Србин.инфо - Владислав Ђорђевић\)](#)